

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ו', תשט"ו

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

לשוננו לעם

קונטרסים עממיים לענייני לשון

בעריכת ע' איתן ומ' מרן

תמוז תשס"ו

מחזור ו', קונטרס ז' (נ"ט)

שבילי סמיכות

(עיונים בלשון רש"י)

מאת

יצחק אבינרי

הוצאת המזכירות המדעית של האקדמיה ללשון העברית
בהשתתפות מוסד ביאליק
ירושלים

דפוס, הספר, ירושלים

מאת המערכת

בכ"ט בתמוז ימלאו שמונה מאות וחמישים שנה לפטירתו של רש"י, גדול פרשני המקרא והתלמוד והמורה הגדול לדורות ישראל.

רש"י לא חיבר חיבור מיוחד בענייני הדקדוק והלשון, אבל אין בחכמי ישראל מי שהצליח כמותו להפיץ את ידיעת הלשון והדקדוק — ע"י פירושו — בין המוני לומדי התורה בכל תפוצות ישראל בכל הדורות. ולא היה בחכמי ישראל מי שלשונו הייתה שרשים רבים ועמוקים כל כך כלשונו של רש"י. אפילו מאמרי חז"ל, דרשותיהם ואגדותיהם — יותר משנקלטו בתודעת העם בלבושם המקורי, נקלטו בלבוש שהלבישם רש"י.

דברי רש"י הם מקור חשוב ביותר בתולדות התפתחותה של לשוננו בתקופה שאחר התלמוד. לא רק פירושו הלשוניים והלכות הלשון שבדבריו העשירו את ידיעותינו בלשון העברית והקירו את היצירה העברית, אלא גם חידושו — חידושי מלים וצירופים, חידושים בסגנון ובדרכי ההבעה — מעיין נובע הם לכוח ההתפתחות וההתקדמות של הלשון המתחדשת. בשנה זו, למלוא 850 שנה לפטירת רבם של ישראל, מדפיס יצחק אבינרי את הכרך השלישי של "היכל רש"י".

הכרך הראשון. מילון חידושי רש"י, שיצא בשנת ת"ש, כולל את חידושי המלים וחידושי הצירופים. שאנו מוצאים בדברי רבנו ושל לא נמצאו במקורות שקדמו לרש"י.

בכרך השני, מילון הפירושים, שיצא בשנת תשי"ט, כינס אבינרי בסדר א"ב את פירושי רש"י למלות המקרא והתלמוד.

הכרך השלישי, העתיד לצאת בעוד חדשים אחדים, מכיל בחלקו הראשון ("דקדוקי רש"י") את פירושי הדקדוקיים של רש"י (במקרא ובתלמוד), ערוכים לסוגיהם סעיפים סעיפים, ובצדם בירורים בשיטת רש"י. חלקו השני של כרך זה ("באר יצחקי") אין בו הלכות לשון מפורשות מפי רש"י, אלא רבבות דוגמאות — ערוכות וממוינות — מסגנונו, אגב הקבלה למקורות העתיקים. מדוגמאות אלו מתבררות בעיות ודרכים בשימוש הלשון בימינו.

אנו שמחים להביא בקונטרס זה של "לשוננו לעם" פרק מתוך הכרך השלישי של "היכל רש"י".*

תמוז תשט"ו

* הדברים המורפסים בגוף החוברת בשורות קצרות וצפופות — דברי י" אבינרי הם; המורפס בשורות ארוכות ומרווחות — לשון רש"י ושאר מקורות.

שבילי סמיכות

הסמיכות — מסגולותיה היקרות של שפתנו היא. ויש להצטער, שאין מקפידין עליה כל צורכה. רבים מפריזים ב„של“ לבלי נשוא: „נאומו של הנשיא“, „התפתחותה של התעשייה“ נעשו מטבע עובר לציבור בדיבור ובכתב, ויש כאן גיבוב אותיות והברות לשווא — במקום „נאום הנשיא“, „התפתחות התעשייה“. יתר על כן: קצת סופרים, מבעלי הסגנון המדרשי, הטוענים תמיד „תפוס לשון אחרון“, טועים וטוענים, שיש להזניח את הסמיכות ולהשתמש תמיד ב„של“, באשר לדעתם פסקה תכונה זו בלשון חזל ואינה אלא מתכונות הסגנון המקראי. טענה זו כוזבת בהחלט. בערך „של“ (במלות היחס) בכרך זה של ספריו ביררתי, עד כמה אין רשמי סולד מן השימוש ב„של“ (בניגוד לטענת בעלי הכיוון המקראי בסגנון) והבאתי את רוב הדוגמאות לכך. כאן אביא את הדוגמאות לשימוש הסמיכות בסגנונו, ויתברר לנו, שהרבה יותר משהוא משתמש ב„של“ — משתמש הוא בסמיכות. כבר הגיע הזמן.

1. [כל הרמיוות לפרקים שונים מכוונות לפרקי הכרך השלישי של „היכל רשמי“, ועיי בהערה שבראש החוברת. — המערכת.]

שתתבדה אותה טענה משונה. שבלשון חז"ל אין
סמיכות, כביכול. לא זו בלבד שהסמיכות מצויה
הרבה בלשון חז"ל, אלא שהיא מצויה לפעמים אף
בשורת שמות הנסמכים זה לזה.

נסמכים רצופים

בתלמוד: מקום דריסת רגלי ישראל (יומא טז ע"ב.
ירוש' יומא פרק ג. מנחות צו ע"ב. וברש"י ויקרא ב ב.
מנחות ו ע"ב). מקום דריסת רגלי הגנבים (חגיגה כו ע"א).
מקום הלוך רגלי הכהנים (זבחים סב ע"א. מנחות צו ע"ב).
אשת אחי אבי האב (יבמות כא ע"ב). וחצי חצי חציה
(כתובות סד ע"ב). מתן שכר פרנסי ישראל (ספרי לבמדבר
כו כב. וכן ברש"י).

בתפילה: כנועם שיח סוד שרפי קודש.
להלן מפורטים שימושי הסמיכות בפירש"י
לפי כמותם, החל משניים ואילך:

שני נסמכים רצופים

מדת מושב האבן (שמות לא ד). הכשר קבלת טומאה
(ויקרא יא לח). עידי חזקת לידתם (במדבר א יח). יופי
קרני ראם (דברים לג יז). בלא שום מלחמת זרוע בשר
(ישעיה יט יז). אורח משפטי נקמתך (כו ח). בהבטחת משען
אהבתו (מה כה). כעיר נצורת מצור הצרים עליה (מט ו).
ברצוי דברי שפתינו (הושע יד ג). מיראת משא מלך שרים
(שם ח י).

בכתוב שם — ממשא מלך שרים. והוא כמו
„מלך ושרים“.

על שכר הרעת כפיכם (מיכז ז ג). מרוב דוחק
אסוריהם ומסגר כלאם (שם ז יו). כמדת פתח העזרה (זכריה
ה ג). מרת דרך הרשע (שם ה ח). יותר מכדי כח מדת
התחתונים (תהלים ח ב). מפני דאגת כובד ידך (שם לב ד).
פליצת משפטי יסורין (משלי יט כח). מקום מוצא מאכלו
(איוב כד ט). תורת רגלי אורחים (כח ד). שבח פעל מדותיו
(שם לו כד). שכר טוב אביהם (שם מא ד). קבול עול מלכותו
(שה"ש א א). שבח גנוי אוצרותי (שם א יא). נוי מלאכת
תבניתו (שם ד ד). שילום שכר מעשים טובים (שם ה ב).
דיבוקי שערות הראש (שם שם). קילוס נוי בחור (שם ה י).
תשלום שכר מעשה הטוב (קהלת ג יא). קבלת נדר תעניותיו
(דניאל י ב). תחילת סדר ספר זה (עזרא א א). בנין חומת
העיר (נחמיה ב כ ו טז). עבודת בנין החומה (שם ה יח).
דלתות שערי העיר (שם ו י). ספר קבלת המצוות (שם יא).
לעדות קבול המצוות (שם י ב).

מכנגד סימני תחום קרן שכנגדו (ערובין נח ע"ב).
רוחב פתיחת עקמומיתו (שם ו ע"א). רוחב נטיית נופו של
אילן (שם מט ע"ב). לקרקע גובה העזרה (פסחים טו ע"א).
בעובי שולי הזהב. בעובי שולי העץ (יומא עב ע"ב). בשומן
קרבי דגים (ביצה טז ע"א). מקצועות תחומי ארץ-ישראל
(גטין ח ע"א). בתוך כדי שאילת שלום תלמיד לרב (נויר
כ ע"ב).

בגמרא שם — „תוך כדי דבור כדי שאילת שלום“;

אם נחשוב גם „בתוך כד"י לסמיכות רגילה, והיו
כאן ארבעה נסמכים.

בושת מכת הארכובה (ב"ק כז ע"ב). פחת ריקון העובר
(שם מט ע"א). שומת פחת ריקון (שם שם). שכר המתנת
מעות (ב"מ טו ע"א). סברת טעמי המשנה, סתימת טעמי
המשנה (שם לג ע"א). הפסד עכירת השמן (שם מ ע"ב).
שמירת שכר פעולה (שם פא ע"א). לעבר רוחב השדה (שם
קז ע"א). לכניסת פתח העליה (שם קיז ע"א). מקום רחיצת
ידיים (שם שם). כמין מקום נשיכת הנחש (ע"ז ל ע"ב).
פגימת טעם האסור (שם סז ע"א). גמר מתן דמיהם (זבחים
נב ע"ב). וסימן התחלת עלות ארוכה הוא (חולין עז ע"א).
בפריחת גמר בשולם (שם צב ע"א). טוב טעם חכמת חריפות
האמורה (בכורות נב ע"ב). הוצאת אפר התפוח (מעילה פ
ע"א). לבד ימי טומאת לדה (נדה ז ע"ב).

וכל יתר זוגות הנסמכים הרצופים הלא הם מפורטים
במקום אחר בספרי.

שלושה נסמכים רצופים

שמירת דרך מבוא הגן (בראשית ד טז). לפי צורך
הליכת רגלי המלאכה (שם לג יד). עד סוף גבולי גבעות
עולם (שם מט כו). נזקי מדרך כף רגל (שמות כב ד). עד
מקום הגבלת תחומי החר (שם כד יג). כך שנויה משנת
מעשה סדר הקרשים (שם כו כה).

כן בהוצאת ברלינר, ובדפוסים — „שנויה במשנה";
הדברים כתובים בברייתא דמלאכת המשכן.

אך רש"י כותב לפעמים "משנה" במקום
"תלמוד".

התחלת מצר מקצוע דרומית מזרחית (במדבר לד יא).
דרך רוחב ארץ אדום (דברים א מ). מפשע תחלת פרצות
האויב (שם לב מב). בכל התאסף ראשי חשבון אסיפתם
(שם לג ה). חלקת שדה קבורת מחוקק (שם לג כא).

דוגמה זו אינה מוכחת. כי ייתכן שהמלים "שדה
קבורת" אינן אלא פירוש "חלקת" שבכתוב, וכן
הבאתי במילון הפירושים.

סוף מיצר ארץ בני עמון (יהושע יב ב). זמן מועד
ביאת הבקר (ש"א יא ה). כל מעברות תוקף יסודות
אוכלוסיו (ישעיה ל לב). בעקבות הכתוב "כל מעבר מטה
מוסדה". מרכבת כסא כבוד השכינה (יחזקאל א ד). השמעת
קול הרוגי חרב (שם כא כ). ולא בקלות מרוצת שוקי האיש
ירצה (תהלים קמו י). בעקבות הכתוב "לא בשוקי האיש
ירצה". לשון חבת אשת נעורים (שה"ש ח ה). קבוצת כלי
צוי הזהב (איכה ד א). בשעת בנין יסוד הבית (עזרא ג ח).
שמועת בנין חומת העיר (נחמיה ב יט).

סדר מושב שוקי עיירות (שבת לג ע"ב). עיבור צורת
מראית בשר (פסחים לד ע"א). לשמוש נחינת כלי קודש
(שם פו ע"א). כנגד מקום תכלית שפת הגיא (עירובין נח ע"ב).
בשפת מקצוע פרצת הקרוי המורחי (שם צד ע"ב). באמצע
דופן פתח התיבה (ביצה יא ע"ב). דומה לכלי אומני אוכסות
וסרגות הסוסים (שם לא ע"א). להודיעך כל צדי זמן התחלת
בל תאחר שבו (ר"ה ו ע"ב). אשת אחי אבי האב (יבמות

מ ע"ב). לפי אומד עלוי דעת וותרנותו (כתובות נ ע"ב).
 בנחלת גבול שדה כל איש (גטין פ ע"ב). מספר ימי משך
 זמנו (קדושין סד ע"ב). פחת דמי נפח גופה (ב"ק מט ע"א).
 ובמקום חורי קיבוע הקורות (שם סז ע"א). בשכר המתנת
 מעות השכירות (ב"מ סה ע"א). צירוף קרקע יניקת כל
 אילן (ב"ב כו ע"ב). על ראש סר העלם דבר של צבור
 (סנהדרין ב ע"א). מדת גובה קומת האילן (ע"ז מח ע"ב).
 חשיבות שום דמי הבהמה (בכורות לב ע"א). השג יד —
 תורת דין השג יד (ערכין יז ע"א).

ארבעה נסמכים רצופים

ראשי קורות גג עליית התא (מ"א ו ו). השמעת קול
 נושאי משא ענבים אל הגת (יחזקאל ז ז). לגדולת דגלי
 מחולות מחנות המדבר (שה"ש ז א). על פקודת עבודת
 ממשלת מלכות בלשאצר (דניאל ח כז). סביב עושי מלאכת
 בנין הבית (עזרא ג ט). משום היזק ראיות בני רשות הרבים
 (בבא בתרא ב ע"ב).

נסמכים רצופים במקרא

שלושה נסמכים רצופים מצויים במקרא לא מעט.
 כגון: „ובשר זבח תודת שלמיו". יש גם ארבעה.
 והראב"ע כתב דרך צחות בפירושו בסוף פרשת
 תזריע:

„זאת תורת נגע צרעת בגד הצמר — ארבעה
 סמוכים, ויש במקרא חמש: גבורי חיל מלאכת

עבודת בית ה', וכלם סמוכים אל השם, שהוא
סומך לכל חנופלים.

אך יש להעיר, שבכתוב (דה"א ט יב) „גבורי חיל”
אין השם „חיל” נסמך, כי החיית פתוחה, והכוונה —
גבורי חיל במלאכת וכו'. לדעתי אין במקרא יותר
מחמישה נסמכים רצופים. את השיא הזה נתן לנו
ישעיהו (כא יז):

ושאר מספר קשת גבורי בני קדר ימעטו.

שיאי סמיכות בספרי ימי הביניים

ב„היכלות רבתי” סוף פרק יא (ביהמ"ד לילינק, ג)
נמצא, כמדומה, שיא גמור מבחינה זו —
שמונה נסמכים:

„הדר זיו יופי תואר חמדת חמלת תאות זוהר הנזר”.

אך אין כאן שימוש רגיל של סמיכות, אלא כעין
מחרוזת שמות נרדפים, כגון „ושפוני טמוני חול”.
„נהרי נחלי דבש וחמאה”.

בספרים מאוחרים תמצא לא פעם שלשלת ארבעה
נסמכים, הדוגמה שלהלן (בהקדמת „הכותב” לעין-
יעקב) אינה יחידה במינה:

„גיחנום הוא מקום כבוס חלאות נפשות החטאים”.

נסמכים רצופים בדורנו

גם בדורנו יש אשר תימצא שלשלת ארוכה של
נסמכים, ואפילו בכותרת של עיתון („על המשמר”.
כ' אייר תשי"ב):

„לא נקבע תאריך חתימת הסכם תוספת חוקר”.

אמנם, מוטב בכגון זה לכתוב „חתימת ההסכם על תוספת היוקר“, אך על כל פנים אין לפסול שניים ושלושה נסמכים.

ד"ר יצחק אפשטיין, שטען בצדק בשבחה של סמיכות וחתימה על תארים יתרים ועל הפרות „של“ (תשובתה של הממשלה), „המוסדות ההתיישבותיים“ — במקום: „תשובת הממשלה, מוסדות ההתיישבות“, אף הוא שגה בקטרגו על שורת נסמכים רצופים. לדעתו אין חזיון זה מצוי אלא במקרא בלבד, ובתלמוד אין שני נסמכים רצופים אלא בצירופים מסוימים, כגון „חורבן בית המקדש“, „השכמת בית המדרש“, „מלכות בית דוד“, „לידי מתנת בשר ודם“. לפיכך הציע להוסיף למ"ד, לכתוב „מרכז להתאחדות המורים“, „עיתון לפועלי ארץ-ישראל“. השקפתו לא נתקבלה, ובדין היה שלא לתקבל: הדוגמאות שלעיל מעידות נאמנה, שבתלמוד וברש"י מצויים הרבה נסמכים רצופים, ולא שניים בלבד, אלא גם שלושה וארבעה. הוזה אומר: „מרכז התאחדות המורים“, „עיתון פועלי ארץ-ישראל“, „הנהלת ארגון מורי ההתעמלות“ — טעמם עדיף.

שני נסמכים עם וי"ו החיבור

שנסתמו ממנו מסורות ומעיינות החכמה (דברים לא ב; בתלמוד, סוטה יג ע"ב: „שנסתתמו ממנו שערי חכמה“). גובה וחוזק הארץ (יחזקאל לח יב), ואורך ורוחב השערים (שם מ ג), בספרי חוק ומנהג המלכות (אסתר א יט), הלאל

יסכן גבר — הלצורך ולהנאת היוצר יועיל גבר (איוב כב ב). ברית ודת קודש (דניאל יא ל). כל ימות ולילות החג (פסחים עא ע"א). שקיעת וזריחת החמה (מגלה יז ע"א). אוכפות וסרגות הסוסים (ביצה לא ע"א). שטיפת ומריטת הרחלים (ב"מ סח ע"ב). גבורת ושררת הצלם (ע"ז מא ע"ב). בקרשי וקלעי החצר (זבחים סא ע"א).

הנוהג בספרות החדשה

שני נסמכים עם ו'ו החיבור ביניהם יימצאו אף במקרא: "מבחר וטוב לבנון". "פלס ומאזני משפט". גם בתלמוד נמצא, אך מעט מאוד: "טעם ומראה יין" (פסחים קח ע"ב וירושלמי שבת פרק ח). וכן בתוספות (יבמות כג ע"א): "אהבת ושנאת הבעל". שימוש זה פשט בספרותנו כיום, בייחוד בעיתונים. למשל: "צורת ומידת הקימוצים" (כותרת ב"על המשמר", כ' אייר תשי"ב). בספרי דקדוק חדשים לא ראיתי דבר בעניין זה. אך המדקדק י' בורשטין עמד על כך בספרו (בגרמנית) וגם העיר, שבכל זאת נמנעים סופרינו מזה. ואמנם, המהדרים בסגנונם יקפידו ויזהרו, אך השימוש הזה הולך ומתפשט. כפעם בפעם יתעוררו ויכוחים על כך, ויש באים לפסול בכשרים. לפני שנים מספר (בשנת תש"י) הושמע ברדיו "קול ישראל" איסור על שימוש כשר זה, ודבר נִמָּה הוא, שהאיסור בא לאחר שכבר נתבררו ונתלבנו הדברים ע"י ועד הלשון עצמו, לפני שנים רבות: הוויכוח בשאלה זו נתעורר לפני ארבעים שנה

בין ד"ר ש' ברנפלד וד"ר א' מוֹיָא, שִׁנְאָשִׁם" על
 מה שכתב „תקון וקיום העובדות“. ד"ר א' מוֹיָא
 (בתשובתו, שנדפסה ב„הצפירה“ בשנת תרע"ב
 וחזרה ונדפסה ב„זכרונות ועד הלשון“) מסתמך על
 הכתובים הנ"ל ומביא דוגמאות גם מסופרים בני
 דור ההשכלה (א"ה וייס, שד"ל, רנ"ק, ש' רובין).
 כגון: „קדושת וטהרת המחשבה“, „התמזגות
 והשתלשלות הכוחות“ ועוד. מרש"י לא הובאה
 כל דוגמה.

לפעמים יש הכרח להיזקק לשימוש זה: „תלמידי
 המורה וחבריו“ יכול להתפרש כתלמידי המורה
 ותלמידי חבריו. לא כן „תלמידי וחברי המורה“.
 גם אי-אפשר להיזקק לדרכי הסמיכות המקראית
 („אשת רעך ועבדו“) בבוא הגדרה אחרי הסומך:
 „מספר וגודל הגיליונות החדשים שנקנו“. קשה
 לומר „מספר הגיליונות החדשים שנקנו וגודלם“.
 בכגון זה מוטב לומר כבלשון חז"ל: מספרם
 וגודלם של הגיליונות וכו'.

שבילי ה"א הידיעה

ה"א הידיעה בצד הנסמך

על ה"א זו שאינה כתקנה עומד רבנו עצמו
 בפירושו למקרא וגם בתשובותיו (על כך – בפרק
 אחר בספרי). אך במקרא תימצא בצירופים אלה
 ה"א גם בצד הסומך, כמבורר להלן. הדוגמאות
 שלפנינו מתוך פירושי רש"י.
 מפני השטר חוב (במדבר כ יד).

בהוצאות ברלינר בלא ה"א. בכ"י תימני ראיתי
„השטר החוב“, ובכל הדפוסים שבדקתי: „השטר
חוב“. מכל מקום משמע, שקצת הדוגמאות מוטלות
בספק. כיוצא בזה „מעביר הבת מלך“ בפירוש
רש"י שבעין-יעקב שבת קט ע"א, אך ברש"י
שבגמרא — „בת-מלך“ (בלא ה"א).

טענות הבעלי דינים (שמות כו טו), התלמידי חכמים
(תהלים מה ב), החסר לב (משלי יא יב).

החצי זית (ברכות לו ע"ב), בתוך הבית-ניר (שבת
עג ע"א), דרך האוצרי יין (פסחים ח ע"ב), חלקה היתה
העזרת נשים (סוכה נא ע"ב, אבל בעין-יעקב — עזרת
נשים), הקרבן צבור (יומא ו ע"ב), בית הטבילת חול (שם
יט ע"א), שהבית-דין טעו (הוריות ג ע"ב), הבית-אב (מנחות
קז ע"ב), התלמוד-תורה מכפר (שם קי ע"א), הבעל-מום
(בכורות כה ע"ב), הבעלת מום (תמורה כד ע"א, כז ע"א),
את הבעלי-בתים (בכורות כו ע"ב), בעל השדה לבן (ב"ב
ז ע"א), מן הסולת חוץ (מנחות נג ע"ב), והחצי עשרון (שם
פו ע"ב), בתוך השבעת ימים (פסחים ד ע"ב).

רוב הצירופים הנ"ל צירופים קבועים הם, וקשה
להפריד בין הדבקים ולומר: בית-חניר, בעל-הדין
או שטר-החוב — קל-וחומר שאין לתמוה על
„הבידוגי“ (חולין קיא ע"ב), כי לא יעלה על
הדעת להשליט דקדוק עברי על צורות ארמיות
ולומר „בידוגי“... אבל בקצת מקומות אין
הקפדה על מקום הה"א אף בסמיכות רגילה.

במקרא ובתלמוד

דוגמאות בודדות לשימוש זה ישנן אף במקרא.
אלא שברובם הסומך הוא שם פרטי, שלא תחול
בו ה"א הידיעה.

המלך אשור (ישעיה לו ט, במלכים ב' — מלך אשור).
המלך בבל (מ"ב כה יא), הבור מלכיהו (ירמיה לח ו), הבת
ירושלם (מיכה ב יג), מהשבי ירושלם (עזרא ג ח).

בכל אלה הסומך שם פרטי הוא, שלא תבוא בו
ה"א הידיעה, ולפיכך ה"א של הנסמך יתרה היא.
מה שאינו כן בצירופים כגון "הבעל-דין" במקום
"בעל-הדין". הקדמונים פירשו "המלך אשור" —
המלך מלך אשור, כפי שנתברר במקום אחר בספרי.
אמנם יש עוד שני כתובים כעין אלה, ובהם הסומך
שם-עצם הוא, אך נחלקו בהם המפרשים:

ויעשו את הכתנות שש (שמות לט כז); על קרע
כפים להיטיב (מיכה ז ג).

"הכתנות שש" — לפי אבן-ג'נאח עניינו "כתנות
השש", אך לפי רוב המפרשים אין "הכתנות" נסמך
אלא נפרד. גם "הרע כפים" שנוי במחלוקת
המפרשים, ורבים פירשו שאין כאן סמיכות,
אלא מקור.

ה"א הידיעה בצד הנסמך בלבד פשט שימושה
בלשון חז"ל וביותר — בספרי ימי הביניים:

הבעל דין (במשנה, אבות סוף פרק ד, בקצת דפוסים).
והשכבת זרע (במשנה נדה ז א ובבמדבר רבה י ז), הטבול
יום (במשנה, המובאת בפסחים יט ע"ב ושבת יג ע"ב
וברש"י לפסחים יד ע"א).

„הבעלי בתים“, „התלמידי חכמים“ — יש הרבה גם במקורות שלפני רש"י ולאחריו (פירוש רבנו חננאל פסחים י ע"א; אוצר הגאונים, ברכות ח ע"א; סדר אליהו רבא יב, יד, טז, כב, כז). להלן צירופים אחרים, שלא מצאתים בפירוש רש"י, ואף הם מצויים במקורות קדמונים:

הבן-בית (שמות רבה מג ז), הבן-מלך (סדר אליהו רבא ל), הבת-קול (תוספות ברכות נב ע"א), הדרך-ארץ שהיתה בהם (אליהו רבא יא), בשכר הפת-לחם (שם יב), חברית-מילה (מעשיות יד, ביהמ"ד של ילינק ו), הספר תורה (תוספות מגילה כח ע"א), הבני מעיים (תוספות תענית י ע"ב), מהיתור לשון (תוספות יבמות קיט ע"א), הבעלת מאמר (תוספות ישנים, יבמות כט ע"ב), הבתי-כנסיות (רבנו חננאל, ברכות ה ע"ב), החצאי-זיתים (רמב"ם, הלכות חמץ ומצה ב טז).

„הבעלי-חיים, הבעל-חיי“ — צירוף זה מצוי הרבה בספרי ימי הביניים (ספר העקרים ועוד). בקושי אפשר להתיר „בעל-חיי“, ומכל מקום פסול לחלוטין הצירוף „בעלי-חיי“ (בלשון רבים), הרווח בימינו בחוגים כלכליים, ויש להקפיד על „בעלי-חיים“. בעלי המדרשים הפריזו לפעמים בשימוש זה: בסדר אליהו רבא יש גם „והשאר בריות“ (פרק טז), במקום „ושאר הבריות“, או „שאר בריות“.

מסקנות

לעומת זאת יש לראות את הה"א כטבעית בראש הנסמך, אם הצירוף הוא בן הוראה מיוחדת: אין

לומר „בת הקול“, כי בת־קול צירוף מיוחד הוא, שמשמעותו אינה סתם בת של קול. בצירופים כאלה יש להתיר את שימוש הה"א בראש הנסמך. וכן יש להבחין בין „כתב היד“ (אופן הכתיבה) ל„הכתב־יד“ (הנייר, מאנוסקריפט בלעז). יל"ג, שהיה אדוק בסגנון המקרא, אף הוא כתב „אני הבת־עבר“ (בעקבות „הבת ירושלים“). וכאמור, יש סמוכין להתיר; אך אין להפריז בשימוש זה. נהוג לומר: הבעל־דבר, הבעל־תקיעה, הבעל־ברית, הבעל־דמיון וכדומה. אך „בית־הספר“ עדיף, למרות הכול, מן „הבית־ספר“. העברית החדשה הולכת בדרך כלל בשביל הזהב. אך בלשון הדיבור גוברת הנטייה לקבוע ה"א בראש הנסמך.

מעשי צנזורים ומדפיסים

ה"א של „העובדי גלולים“ או „העובדי כוכבים“ מצויה הרבה בפירושי רש"י בדפוסים חדשים (בראשית כ ד, במדבר טז ו, דברים י טו, יא כג, יח ט, כא יג, לב א, לב י, לב מב, לג יט, יהושע כד יא, שופטים פרק ה, ש"ב כב לה, מ"א ז נא, תהלים מה ו, מז ד ועוד ועוד). אך ה"א זו אינה מוכיחה ולא כלום, כי בדפוסים ישנים נאמר „האומות“, „הנכרים“, „הגויים“, ותיקוני צנזורה חלו כאן. כיוצא בזה „העבודת כוכבים“ (בפירושו ליבמות ט ע"א. בדפוס ישן — „עבודה זרה“). וכן בתלמוד („העובדי כוכבים“, יבמות טז ע"א). גם בשאר מקומות יש שהה"א היתרה מעשה מדפיסים היא: „מן הגבול מזרח ועד גבול מערב“ (יחזקאל מה ז).

דוגמאות מפוקפקות כעין זו לא ציינתי, כי
יש לתקנן.

ה"א הידיעה בצד נסמך וסומך כאחד
ברש"י :

המקום הסתר הזה (ש"א כ יט), הגג המכונה (מ"א
ז לא), הנביא השקר (ירמיה כג לו, וכן סנהדרין פט ע"ב,
ובעין יעקב — הנביא שקר), הרוח הקודש (יחזקאל ג כו),
בספר הזכרונות המלכים (עזרא ד יט), הבעל הבית מעל,
(קדושין נ ע"א ; בקצת דפוסים בראשית-תיבות: הבעה"ב)
לגבות המס הגולגולת (ב"מ פו ע"א).

ה"א יתרה זו בנסמך יש שהיא באה בצירופים,
שהסומך משמש בהם תמיד בה"א הידיעה (כגון
„רוח הקודש“), ויש שתבוא גם בשאר צירופים. „ספר
הזכרונות המלכים“ — דוגמה לעצמה היא: לאחר
ש.ספר הזכרונות „צירוף קבוע הוא, לא דאג הכותב
להשמיט ה"א זו גם בבוא סומך אחרי הזכרונות,
אע"פ שתיבת „הזכרונות“ נהפכה ע"י זה מסומך
לנסמך. בספרים מאוחרים מצוי לרוב „המלאך
המות“ (ספר אליהו זוטא טז ועוד). קצת דוגמאות
מוטלות בספק, כגון „הבעל-הבית“, וקרוב לוודאי
שיש כאן משום מעשה המדפיסים, כיוצא בזה:
„וכל היום המחרת“ (רש"י לחולין פג ע"א, אך
בעין-יעקב — „וכל יום המחרת“).

דוגמאות מן המקרא הובאו במקום אחר. על
מה שהובא שם יש להוסיף עוד:

שתי העבותות הזהב (שמות לט יז), התועבות הגויים

(ש"א יד כד), הממלכות הארץ (ירמיה כה כו), הספר המקנה
 (שם לב יב), את השער הדרום (יחזקאל מ כח), ספר היחש
 העולים (נחמיה ז ב), האוצרות בית האלהים (דה"א ט כו).
 עם זה יש להעיר, שאותם השמות, שאינם משתנים
 בסמיכות (כגון שער, ספר) — ייתכן שיש לראותם
 כצורת הנפרד, כאילו חסרה תיבת "של" אחריהם,
 כדוגמת "הארון הברית" (יהושע ג יד), "המזבח
 בית אל" (מ"ב כג יז).

ה"א הידיעה לפני מספר

במקרא תבוא ה"א הידיעה אחרי המספר, וכמעט
 תמיד בסמיכות: שבעת הימים, עשרת הדברים,
 חמש היריעות. בפסוקים מעטים מאוד יבוא מספר
 בנפרד לפני ה"א הידיעה:

ושבעה הכהנים (יהושע ו ח ויג), את עשרה השבטים
 (מ"א יא לא), אלף ומאה הכסף (שופטים יז ב—ג), עשרה
 הכסף (ירמיה לב ט), בשלשה הגבורים (ש"ב כג כב,
 דה"א יא יב).

ה"א הידיעה לפני המספר ולא לפני השם מצאתי
 בתורה בכתוב אחד בלבד:

את החמשים ומאתים איש (במדבר טז לה).

הכתוב "האלף ושבע המאות וחמשה ושבעים"
 (שמות לה כח) אינו דוגמה לכאן, כי שימוש ה"א
 אינו מסוים בכתוב זה, וגם אין שם-עצם אחרי
 המספר. אבן-ג'נאח מביא ב"הרקמה" — כדוגמה
 לה"א בראש המספר ולא בשם שלאחריו — גם את
 הכתוב "שנת החמשים שנה" (ויקרא כה י—יא).

אך קשה להכריע בדבר, ולדעתי אין זו דוגמה ברורה, הואיל ויש תיבת "שנת" לפני החמשים, ולפי זה נראית תיבת "שנה" שלאחריה כיתרה, כלומר כחזרה לשם הטעמה. ה"א בראש מספר יסודי, שיש שם אחריו, מצויה בתלמוד ובפוסקים: למי שהארבע רוחות שלו (סוכה לז ע"ב), הפסקת הארבע פרשיות (בספרי פוסקים).

הדוגמאות שלהלן, מפירוש רש"י, לא כולן בטוחות ונאמנות, כי לא פעם נכתבו המספרים באותיות, והמדפיסים העתיקום במלים (וגם להפך):

על שם העשרה נסיונות (בראשית יז יט), אחת מהשתי אמות (שמות כו ח, בהוצאת ברלינר: משתי אמות), הששה קנים (שם כה לב; ברלינר: ששת הקנים), כל הארבעים שנה (יהושע ה ב), והשבעה שבטים (שם יח ה), והעשרים אלף (מ"א ה כח), השלש מאות החשובים (שם ה ל), הארבעים מאות (שם ז כו), ואלה העשרת אלפים (יחזקאל מח י), אלו הן השבע צרות (איוב ה כא).

החמשה אחרונים (ברכות מז ע"ב), אחת מהשלש שנים (כתובות פ ע"א), השתי שנים (ערכין כט ע"ב, תמורה טו ע"א), השני לוגין אחרים (מנחות קד ע"א), השלש מתנות (ובחים לח ע"ב), הארבע אגרות (מנחות לד ע"ב), השבעה כבשים (שם סב ע"א), השלשה קנים במזרח ושלשה במערב (שם צח ע"ב), שילדה השלש בנות (בכורות כ ע"ב), אחד מן השלשה פרקים (תמורה כג ע"ב), לאחר השלשה ימים (נדה ז ע"ב).

במספרים המסומנים באותיות באה היא הידיעה
תמיד בראשם:

הג' סאין (מנחות סג ע"ב), הו' מדות (שם פו ע"ב),
לבד הג' שבועות (נדה ל ע"א).
וכן, כמובן, במדרשים:

כל אותם השלשה ימים (אותות המשיח, ביהמ"ד של
לינק ב). בסוף השלש שנים (מעשה בשלמה המלך, שם).
הראב"ע אף הוא מטיל היא הידיעה לפני
מספר בנסמך ובנפרד:

השבעת ימים (שמות יב' טו), ואלה השנים עמודים
(שם יג כא), אלה השלשה פסוקים (שם יד יט), חששה מיני
מתכות (שם טו י), הששה קרשים (שם כו יח).

כלפי השנים עמודים, שלכאורה יש כאן תרתי
לריעותא, יש לציין שגם במקרא יש הרבה פעמים
"שנים" במקום "שני" אך בלא היא הידיעה:

שנים אנשים, שנים חדשים, שנים אמות, שנים
שולחנות, ועוד.

שאר שבילי סמיכות

מספר נפרד במקום נסמך

מספרים בנפרד במקום נסמך (בלא היא הידיעה
בראשם) נמצאים במקרא אף לפני שם בה"א
הידיעה, כמבואר לעיל, עמ' 20 ("שבעה הכהנים"
ועוד). אך אין אלה יוצאים מכלל זרות. לא כן
בבואם לפני שם נסמך או נטוי. במקרא — "על

שלשה פשעי... (הרבה פעמים בעמוס), "שלשה
בני הענק" (יהושע טו יד), ועוד.

בפירוש רש"י יימצאו הרבה:

משלשה רוחותיו (מ"א י טז) לשבעה שערי העזרה
(מ"ב יב י), את מאה הערלות (ש"א יח כ), מן חמשה אחים
המשוררים (תהלים פט א), מששה סדריו (איוב כד יט),
משבעה שמות האריה (כח ח), שבעה רואי פני המלך (עזרא
ז כח), כשלשה רגלי הקנקן (ערובין פח ע"ב), ארבעה
המצרים (כתובות נה ע"א, שתי פעמים), שבעה הטמאים...
ובשבעה השלישיים... ובשבעה האחרונים (נדה נד ע"א).

גם בתלמוד יש כיוצא בזה:

שבעה טובי העיר (מועד קטן כו ע"א, כו ע"ב), אשה
ושבעה בניה (גטין נז ע"ב), ארבעה מיני לחמה (נדרים יע"א),
וכן שגור בפינו (עפ"י מקורות שונים) "עשרה
הרוגי מלכות" (ולא "עשרת").
אע"פ כן לא כל הדוגמאות ודאיות הן, שכן נהגו
המדפיסים לקצץ אות אחרונה של התבה: שבע',
שלש' וכד'.

בעברית החדשה אין השימושים הזרים נהוגים
כל-עיקר. למרות מציאותם במקורות עתיקים נראים
הם כזרים, וכדין נהגו להקפיד ולומר "שלשת
הימים", "שתי השנים", ולא "השלשה ימים", או
"השתי לירות", דיבורים אלה שגורים בפי ההמון
בלבד. ה"א הידיעה בראש מספר, שיש לאחרי
לא שם-עצם אלא תואר או מספר
סידורי — דבר תדיר הוא: אפשר לומר "שלשת

הראשונים" וגם "השלש הראשונים" (בפירוש
לדניאל ז': "השלש הראשונות").

נסמך ביחיד בלשון הרבים

בלשון סמיכות ברבים ייתכן שהסומך יישאר
ביחיד, וייתכן שיבוא גם הוא ברבים. במקרא:
גבורי חיל, גבורי חֲזָקִים; בתי קָנָאִים (בלשוננו
כיום: בתי כלא). בת למוד: בתי כנסיות
(בלשוננו: בתי כנסת). עמי הארץ ועמי הארצות.
אך לעולם יבוא הנסמך ברבים. נסמך ביחיד
בלשון רבים לא ימצא אלא מעט:

בית עצביהם (ש"א לא ט). בבית הבמות (מ"ב יז כט).

אלה בית המבשלים (יחזקאל מז כד).

נראה ש"בית הבמות" הוא כמו "בתי הבמות"
(ככתוב במ"ב כג יט), וכן ברד"ק, המפרש: בתי
הבמות, בתי המבשלים. יש מפרשים: אלה המקומות
הם בית המבשלים. אבן-ג'נאח האריך בעניין זה
(ב"הרקמה" שער יא), ולדעתו עניין הכתוב הוא —
אלה הן הקדרות, כלי הבישול. ואילו הייתה
הכוונה למקום הבישול, מן הראוי היה שייאמר:
זה בית המבשלים. על שני הכתובים האחרים לא
עמד כלל, ודעת רד"ק נראית עדיפה מדעתו.

בכלל נראה, שצירופי "בית" נשארים לפעמים
בצורה זו גם ברבים (וכן בתלמוד, כמבואר במקום
אחר). במקרא מצאתי עד ברור לכך:

ובית אבותיהם פרצו לרוב (דה"א ד לח).

ייתכן שאף הכתוב בתורה "למשפחותם לבית

אבותם" כוונתו — לבתי אבותם. וכן, אלה ראשי בית אבותם" (שמות ו' יד).

בלשון חז"ל יש (מלבד צירופי "בית") כיוצא בזה בפסחים ראש פרק י: "ערב פסחים". כן במשנת הבבלי והירושלמי, אך במשניות — "ערבי פסחים", וכן שגור בפי הבריות. וכבר כתבו התוספות (פסחים צט ע"ב):

אי גרסינן ערבי ניחא, ואי גרסינן ערב, הכי קאמר: ערב ששוחטין בו פסחים. אי נמי ערב פסח ראשון ושני.

יש להוסיף, שבמשנת הירושלמי (פסחים ראש פרק ה) בא "ערב פסחים" גם בלשון יחיד: חל ערב פסחים להיות בערב שבת (במשניות ובבלי: ערב פסח).

על הרבים של שמות מורכבים

ב"פינת הלשון" (על המשמר, כ"ב אדר תשי"ד) ביררתי את שאלת צורת הרבים של שמות מורכבים (פרָנוּ, פרָנָשׁ; מְדַנְּשִׁים, מְדַנְּסִין, מְדַקְהִירוֹת וכדומה) ושם הסקתי, שאם צורת הרבים כרוכה בקשיים (כגון "מדמהירות") מוטב להשתמש ברבים בצורת היחיד, הסתמכתי על כמה שמות המצויים במקרא ברבים בצורת יחיד, ואפילו אחרי מספרים (כגון "לחם", "אריאל", "רכב"). אמנם יש בתלמוד גם "לחמים", אך רחוק הוא, והעיקר — "לחם". רש"י כותב "לחם" אף בבוא אחריו תואר בלשון רבים:

שורה של לחם הדביקין זה אצל זה (תענית כב ע"ב).
הדוגמאות שלעיל — אף הן כעין ראייה לכך.

נסמך במקום נפרד

ברש"י:

ממחורי בעיירות (ברכות נא ע"ב). הולכי בדרך מצוה
(סוכה כה ע"א). הולכי ברשות הרבים (מו"ק ז ע"א).

נסמך במקום נפרד מצוי גם במקרא: "מי
המרים", "מלאכי רעים", "נטעי נעמנים", "בית
הגדול", בת למוד ובמדרש מצויים הרבה
צירופי סמיכות של פעלים בלא בי"ת, כגון:
"הולכי מדברות וחבושי בבית האסורים" (שמות
רבה כח ג), "טועי המדה" (עירובין נב ע"ב),
"מחלכי שטים" (כתובות ס ע"א). הדוגמאות
מפירוש רש"י, בהן באה גם בי"ת אחרי הנסמך,
אף הן אינן אלא בבחינת "יהודה ועוד לקרא".
במקרא:

יושבי על-מדין, והולכי על-דרך; כל חוסי בו; יושבי
בצלו; השכוני באהלים; גמולי מחלב, עתיקי משדים; יורדי
אל אבני בור; הלויים משרתי אותי; לנביאי מלבם.

בת למוד:

כמלוי רבית (נדרים מט ע"ב, ובעין יעקב: ברבית).
כמגיעי בו (ירושלמי פסחים ז יב). הולכי לבית המדרש
(פרקי אבות).

ובת שלה:

למען באי באש ובמים.

מכאן, שהמתקנים וגורסים „בהולכי בית המדרש“
 (בלי ל) מתקנים דבר, שאינו טעון תיקון. כאן
 מקום לציין, שהכתוב „נקובי ראשית הגויים“
 (עמוס ו א) הובא בוֹיקרא רבה (ה ג) בחוספת מ"ם.
 כלשון נפרד: נקובים ראשית הגויים.
 צירופי-סמיכות ברבים וצורתם כביחיד — במקום
 אחר.

סומך בצורת נסמך

„השני שלישי שגדלו אצלו“ (חולין קלו ע"א).

זוהי דוגמה יחידה במינה: „שני שלישי“ יחייב,
 כמובן, שם-עצם אחריו, כדרך כל נסמך, אבל מרוב
 שגירותו של ביטוי זה כתב רבנו כן בקיצור, ולא
 הקפיד לכתוב „שני שלישים“ או, לפחות, „השני
 שלישים“. וכן בלשון הדיבור בימינו: „שלושת
 רבעי“ (בבגדי נשים בעיקר).

גם בלא ה"א הידיעה מצאתי פעם אחת ברש"י
 „שחט שני שלישי“ (חולין ל ע"ב). בתלמוד (דף
 יט ע"ב) נאמר „שני שליש“.

נטיית הנסמך במקום הסומך

בסמיכות תחול, כידוע, הנטייה בכינויי הגוף על
 הסומך ולא על הנסמך: „בית אישה“ (ולא „ביתה
 איש“), „צאן מרעיתו“ (ולא „צאנו מרעית“)
 וכדומה. מעטים מאוד יוצאים מכלל זה: ביחזקאל
 יש „דרכך זמה“, כלומר דרך זמתך. וכן „חבולתו
 חוב“ — חבולת חובו. לפעמים יקשה להכריע

בצירופי סמיכות, מה משמעם הנכון: „עליו
גאותי“ (ישעיה יג ג) יש מפרשים עליוזי-גאווה
שלי, ויש אומרים העליונים שבהם אתגאה. ברשי
שבעין-יעקב מצאתי דוגמה אחת לנטיית הנסמך
במקום הסומך:

מפי מורו הגמרא (פסח' קיא ע"א. ברשי לגמרא:
מפי המורה הגמרא).

קשה לומר „מפי מורה גמרתו“, ובכגון זה יש
לומר „מפי מורו בגמרא“. על כל פנים יש ב„מורו
הגמרא“ משום דמיון לסמיכות בפסקה הקודמת.
כי אף כאן אפשר לראות כעין קיצור: „מורו,
מורה הגמרא“.

לפי דרכי לשון חז"ל יש לומר „מורו של גמרא“,
כי שימוש מצוי הוא, אך לא עם ה"א הידיעה אלא
עם „של“:

שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול (שבת
ק"ג ע"א), לעבודתכם של הדיוט (בספרי וברשי לבמדבר יח).
אנו רגילים לומר „לבש את בגדי השבת שלו“,
ולפי דרכנו למדנו, שעדיף מזה „לבש את בגדיו
של שבת“.

בעברית החדשה מרבים לומר ולכתוב „יובלו
השלושים“, „יובלו הארבעים“ וכדומה. וכבר התריעו
על כך: מושבה, המודיעה על חגיגת יובלה
השבעים, משמע שכאלו כבר מלאו לה 70 יובלים...
לפי הדוגמאות שלעיל יש פתח להתיר: יובלה
השבעים — יובלה, יובל השבעים (שנת השבעים).
ח"נ ביאליק כתב (בשירו „הם מתנערים מעשר“):
„בדמעתכם הרמיה“, ובמהדורה אחרונה נענה

לחביעת מדקדקים והשמיט את הה"א: „בדמעתכם רמיה". תיקון זה מיותר לגמרי, „כי „רמיה" של „כקשת רמיה" (הושע ז טז) ייתכן חיותו תואר, כדברי רד"ק; ו„לשון רמיה" (תהלים קכ ג) הוא תואר בלי כל ספק. גם לו הייתה מלת „רמיה" שם, יש להתיר „דמעתכם הרמיה", בה"א: אם בשעת הדוחק נתיר „דמעתכם רמיה" (על סמך „דרכך זמה"), כלומר: דמעתכם, דמעת רמיה, — אין לפסול גם את „הרמיה" — דמעתכם, דמעת הרמיה.

וכן כתב ביאליק: „לשונה הזהב" (ספיה, פרק ו), והוא ניב שגור, שיש להתירו: ה"א יתרה תימצא לפעמים בנסמך וגם בסומך (נתברר במקום אחר בספר זה). ביאליק היה מן המקדשים עצמם במותר להם ונענה לדיני דקדוק באהבה. שיר קטן כתב ושמו „טנס זהבי", ולעומתו „בעיניהם פז" (בשיר „נושנות"), „בשפתיה שני" (אגדת שלשה וארבעה, פרק ג). ואם בעניין „לשונה הזהב" לא שינה מן המקובל, ולא כתב „לשון זהבה", ולא „לשונה זהב" — משמע שיש טעם נפשי לדבר, ואין לזלזל בו.

נמצא שבנטיית צירופי סמיכות יש — מלבד הדרך הרגילה — גם שני דרכים אחרים, המותרים רק בשעת דחק הבעה: נטיית הנסמך — והסומך בלא שינוי, בלי ה"א הידיעה וגם עמה: שעון זהב — א) שעון זהב (הדרך הרגילה); ב) שעונו זהב; ג) שעונו הזהב. אך כמובן אין להיזקק לשני הדרכים האחרים, אם דרך ראשון מניח את הדעת. מן „בית-ספר" יש לומר: בית-ספרי, בית-ספרו וכו'.

י"מ פינס ז"ל, בחדשו מלים במקום צירופי-סמיכות
 ("שעון" במקום "מורה-שעות"). כתב שחידושים
 אלה פוטרם אותנו מנטייה ארוכה: לדעתו יש לומר
 בכינויי הקניין: "מורי, מורה השעות" (דוגמת
 "גביעי, גביע הכסף" — בראשית מד ב) ולא "מורה
 השעות שלי", גם לא "מורה שעותיי".
 בעברית החדשה נהגו בכגון זה להוסיף "שלי" או
 לנטות את הסומך: ביהח"ר שלו; בית-ספרי. מנהג
 כשר הוא, וי"מ פינס טעה בזה: אף במקרא
 מצאנו הרבה דוגמאות לכך: "צאן מרעיתו" — הצאן
 שלו, ולא המרעית; כיוצא בזה — "אלילי כספו
 ואלילי זהבו", "בני שכולין", "בני תענוגין" ועוד.
 ובתלמוד — "בית דינם", בתי דיניהם" וכדומה.
 כל אלה יעידו, שסברת פינס מוטעית לגמרי. מן
 "גביעי, גביע הכסף" אין להסיק מסקנה להלכה על
 דרכי נטייה, כי אין כאן אלא הדגשה. ומקרא
 שבראש פרשת פקודי יוכיח: "אלה פקודי המשכן.
 משכן העדות".

תוכן העניינים:

5

שבילי סמיכות

6

נסמכים רצופים

שני נסמכים רצופים — שלושה נסמכים רצופים —
ארבעה נסמכים רצופים — נסמכים רצופים במקרא —
שיאי סמיכות בספרי ימי הביניים — נסמכים רצופים
בדורנו

12

שני נסמכים עם וי"ו החיבור

הנוהג בספרות העברית

14

שבילי ה"א הידיעה

ה"א הידיעה בצד הנסמך — במקרא ובתלמוד —
מסקנות — מעשי צנוורים ומדפיסים — ה"א הידיעה
בצד נסמך וסומך כאחד — ה"א הידיעה לפני מספר

22

שאר שבילי סמיכות

מספר נפרד במקום נסמך — נסמך ביחיד בלשון
רבים — על חרבים על שמות מורכבים — נסמך
במקום נפרד — סומך בצורת נסמך — נסיית הנסמך
במקום הסומך